

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи з абетковим матеріалом на уроках навчання грамоти

Стаття присвячена процесу підготовки майбутніх учителів до роботи з абетковим матеріалом під час навчання грамоти. Проаналізовано критерії відбору такого дидактичного матеріалу відповідно до освітніх цілей, місця та методичних прийомів роботи з текстами абеток.

Ключові слова: *підготовка майбутнього вчителя, навчання грамоти, абетковий матеріал*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Нові тенденції розвитку освіти України поставили перед вищою школою низку важливих завдань і зумовили певні зміни в організації та змісті праці вчителя, пошуку нових технологій навчання, що актуалізує проблему піднесення рівня професійної підготовки педагогічних кадрів.

Тому сьогодні надзвичайно актуальним, одним із головних завдань у вирішенні цієї проблеми є „озброєння майбутнього вчителя багатством уроку. Він має досконало оволодіти методикою організації навчально-виховного процесу на уроці, способами застосування пошукових та репродуктивних методів; формами стимулювання активності учнів, організації аналітично-синтетичної діяльності; добром ефективних методів та прийомів з урахуванням характеру навчального матеріалу і ступеня його засвоєння; системою контролю знань, умінь і навичок” [4, 3].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Навчання грамоти як один з розділів методики викладання української мови в початкових класах займає належне місце в системі професійної підготовки учителя початкових класів. Така підготовка, на думку Н.Деркач, „передбачає піднесення не тільки теоретичного рівня знань студентів, а й формування практично-методичних умінь, які необхідні вчителю, розвиток професійної самостійності, інтересу до майбутньої професії” [3, 3].

Оволодіння грамотою для першокласників, як стверджує М.С.Вашуленко, „має стати природним процесом, який хоча б у загальних рисах буде подібним до засвоєння дитиною рідного мовлення у ранньому віці” [1, 3]. Позитивні мотиви до оволодіння читанням та письмом можна сформулювати тільки за умови, якщо на уроках грамоти пануватиме бадьора, оптимістична атмосфера, яка б виключала психічну та фізичну перевтому, пригнічення або приниження дитячої особистості. Навчання грамоти для дітей являє поступовий перехід від гри, яка в дошкільному віці є провідною, до початкових форм навчальної діяльності. „Діти успішніше оволодівають складними аналітико-синтетичними діями, якщо ці дії організувати у формі гри, яка може перетворитися для них на серйозну діяльність, сприятиме їхньому навчанню, вихованню і розвитку” [1, 4].

Основне завдання сучасної початкової школи – це формування мовленнєвої особистості молодшого школяра. У час навчання грамоти така робота починається з аудіювання на рівні звуків у добукарний та букварний період. Набір слів як дидактичний матеріал для артикуляційно-слухових вправ становить цікавість для дітей лише перших кілька разів, далі вчителю необхідно шукати мовний матеріал, що буде приваблювати своєю логікою, ритмомелодичним малюнком, римами та художнім змістом. Методична робота з формування фонематичного слуху молодших школярів логічно продовжується у букварний період під час вивчення букв українського алфавіту. Саме тому Г.П.Коваль, Р.В.Павелків пропонують під час сприйняття нового матеріалу, його усвідомлення та осмислення, розвитку навичок читання звернутися до вірша абетки, з яким доцільно провести звукову аналітичну роботу [4, 8], а Г.М.Сапун, М.О.Пачашинська вводять роботу з віршами такого характеру в уроки письма [8, 24].

Формулювання цілей статті... Реалізація будь-якого методичного прийому на уроці вимагає від вчителя відбору доступного, цікавого дидактичного матеріалу. На жаль, підручники для 1 класу – букварі – не містять достатньо мовного матеріалу для роботи впродовж 35 хвилин. На допомогу вчителю приходять посібники з абетковим матеріалом, де вміщено текстовий матеріал та вправи різного рівня складності та призначення. Наша стаття має на меті розкрити процес підготовки майбутнього учителя до роботи з абетковим матеріалом, який відповідає різноманітним дидактичним цілям.

Виклад основного матеріалу... У процесі оволодіння методикою викладання української мови у початкових класах студенти повинні оволодіти критеріями відбору та способами використання абеткового матеріалу на уроках навчання грамоти.

Увесь абетковий матеріал можна класифікувати за кількома ознаками:

1) авторські та народні тексти (загадки, вірші, прислів'я, приказки, дитячий фольклор);

2) за формою: двовірші, катрени, акровірші;

3) за фонетичним наповненням: скоромовки, чистомовки, звуковірші;

4) за методичним призначенням: тексти для орфоепічних вправ, для графічних завдань, лінгвістичні ігри, логічні задачі.

Книги, де вміщено абетки, представлені одноавторськими збірками абетками (Я.Паладій [6], Л.Савчук [7]) та посібниками, де зібрано авторські та народні тексти (упорядники Л.Вознюк [5], Л.Ярешко [2]). Монографічні абетки доцільно використовувати на уроках на етапі роботи з дитячою книгою, оскільки вони гарно ілюстровані, для кожної літери відведено окрему сторінку. Посібники, де зібрано різні абетки, теж упорядковано за алфавітним принципом, але вони зазвичай призначені тільки для вчителя, який відбирає необхідний мовний матеріал для спостереження на уроках навчання грамоти.

У посібниках абетковий матеріал представлено творчістю таких письменників, як:

- Н. Забіла (чотиривірші доцільно використовувати для актуалізації знань на уроках письма нової букви): *Качки край копанки клопочуть, Качаток кличуть під комиш, Кача впіймати кішка хоче, Катруся киці каже: – Киш!*;

- М.Романченко (акровірші призначено для удосконалення навичок читання та формування логічного мислення в післябукварний період): *Носять цей цукристий сік Ех і дружні бджоли з цвіту! Кожна з них із року в рік Так бере його щоліта. А для тебе не секрет, Роблять з чого бджоли мед?;*

- О.Кононенко (вірші можна використовувати як матеріал для підготовчих артикуляційно-слухових вправ): *Кінь катає дитлахів, Кіт Мурко ковбаску з'їв. Квокче квокча: – Ко-ко-ко! Кінь ці витівки, Мурко!*;

- В.Гринько: а) ритмізовані тексти, придатні для завчання текстів напам'ять: *Вишиваю вишиваночку Я для братика Іваночка. Вишиваночка у вишеньках, Ягідками рясно вишита. Вся в мережках вишиваночка – Подарунок для Іваночка;* б) абетковий матеріал, призначений для роботи на уроках читання та письма при характеристиці форми букв: *А яка ж та буква А? Що нагадує вона? Досить схожих є прикмет; Мов шпаківня, мов намет, Мов курінь, що на баштані, Буква А здалася Тані;* в) скоромовки використовують для закріплення артикуляції звуків: *Барабанчик бухав, бухав, Барабанив я і слухав. А бабуся каже: – Досить! Бач, Богдан побухать просить! – Дав я брату барабан, Хай побухає Богдан;*

- І.Січовик: а) одна з абеток придатна для організації Свята прощання з Букварем: *Стали букви у рядок І побігли в дитсадок. Хто у них за ватажка? Ну, звичайно, буква А;* б) тексти для лінгвістичних ігор наприкінці уроків з вивчення нової букви: *- Ей, стовпчику! – Я не стовпчик... – Ех, хлопчику! – Я не хлопчик. – хто ж ти? – Буква І! – що в тебе на голові – Шапка? – Ні... Крапка;* в) загадки-добавлянки: *В зеленім лісі побував Якийсь художник – і поволі Дерева перефарбував У золотисто-жовтий колір. – Ти хто такий? – Чому тебе не бачив досі? – То придивися – хтось озвався, І ти тоді побачиш... осінь;*

- Г.Чубач: а) цикл віршів для орфоепічної та фонетичної роботи: *А маленька наша Алла Рушничок на річці прала. Мама Аллі говорила: – Ти б його уже сушила! Але Алла – Тільки прала. Як сушить – вона не знала;* б) вірші, призначені для переходу від звукової роботи до графічної: *А – в алфавіті – найперша! А – в алфавіті – найлегша! А – іще ця буква А І дзвінка, і голосна. А ще хоче буква А, щоби Алла букви знала, А тоді – до школи йшла;* в) скоромовки: *На місточку скоромовка Сіроманця стріла вовка. Скоро мовить вовк почав – Лець язик не ламав! Бо була та скоромовка Для Івася – не для вовка;*

- О.Олесь (двовірші містять лексику, до якої можна скласти звукові схеми): *Лис попався у тенета, Лебідь вплив з очерету;*

- О.Орач (двовірші для звукових аналітико-синтетичних вправ у добукварний період): *Жук-рогач сердитий дуже: Жабки квакають в калюжі;*

- Т.Коломієць (абетка містить матеріал для гри „Впіймай звук” та словникової роботи на уроках читання): *Жмурки-ніжмурки смішні У звірят і комаши. Жу-жучище жмуриється, Жмуриється – не журиється: – Жабка онде в жабурині, А журавка – в журавлині.*

Під час уроків навчання грамоти можна спостерігати у дітей зниження інтересу до навчального матеріалу, якщо одні і ті ж способи навчання повторюються або текстовий матеріал має однотипну форму. Така робота стомлює маленького школяра, знижує рівень уважності. Тому робота з різноманітним абетковим матеріалом допомагає пробудити активність, самостійність першокласників, викликаючи у них зацікавленість до того, що відбувається на уроці. Окрім віршованих текстів, у збірниках абеткового матеріалу містяться народні та авторські загадки Г.Демчука, Л.Вознюк, загадки-добавлянки Г.Храпача, В.Струтинського. Одним із видів розвитку мови і мислення дітей є загадки. Першокласники прислухаються до кожного слова, вдумуючись у його зміст. Загадки варто використовувати і при вивченні нового звука, букви, і при закріпленні вивчених букв. Діти шукають необхідний звук, визначають його місце у слові, його артикуляційні особливості, при цьому навчаючись порівнювати, зіставляти: *По два боки від ріки Стоять браття-близнюки. Кожен бачить свого брата,*

Годі лиш його обняти. Береги (Л.Вознюк). Загадки-добавлянки розвивають також відчуття ритму та ритму, у відгадуванні поєднуються процеси логічного мислення та аудіювання на рівні звуків: *Що воно за дивна птиця? Світла денного боїться. Дзьоб крочком, великі очі, І не спиться їй цюночі. – Ху-ху-гу! – кричить, співа. Відгадали? Ні?..* Сова (Г.Храпач).

При роботі із скоромовками В.Бойка, Ю.Кругляка, Л.Вознюк, В.Ладижеця, А.Німенка учитель розвиває у дітей фонематичний слух, культуру мовлення, усуває мовленнєві недоліки, погану дикцію: *В ямі не спиться вусатому сому, Сому вусатому сумно самому* (В.Бойко); *Мурлика муркоче – Морозива хоче. Мурлико руденький, – Замерзнеш, дурненький* (Ю.Кругляк).

Такі ж методичні цілі можна реалізувати у роботі з чистомовками, учні вчать складовому промовлянню слів, ритмізованому мовленню, правильній вимові звуків: *Ди-ди-ди – вийшли з... води, Ді-ді-ді – не сиди у... воді.*

Для вивчення звукової та графічної систем української мови використовують усну народну творчість (прислів'я, приказки, пісні, казки, колядки, щедрівки, веснянки) та дитячий фольклор (лічилки, примовки, частівки, дражнили, присягалки, заклички). Щоб бути готовими до роботи з цим мовленнєвим матеріалом, майбутні вчителі повинні оволодіти: 1) знаннями про фольклорні надбання, їх зміст, функціональне призначення, виховний потенціал; 2) методикою роботи з одиницями фольклорного матеріалу та педагогічними умовами їх використання у навчанні грамоти. Так реалізовується виховний і краєзнавчий компоненти уроків навчання грамоти. З цією ж метою рекомендуємо використовувати „Абетку” подільської дитячої письменниці Людмили Савчук, де зміст віршів наповнений реаліями українського життя: *– Доброго ранку! Доброї днини! – Щиро віта Одна одну людина. Пташка щебече В гіллі на світанку: – Доброго ранку! Доброго ранку!* На сторінках абетки вміщено схеми для побуквеного запису слів, які є назвами предметних малюнків.

Абетки, створені українськими письменниками, можуть використовуватися не лише у першому класі, а й у позакласній роботі з української мови, читання та вивчення літератури рідного краю у 2-4 класах. Такі збірники віршів Я.Паладія („Абетка з історії України”) та В.Олійника („Абетка юних козаченьків”) мають патріотичне звучання:

*Україно рідна, помолось за тебе.
Утвердись у світі в силі і красі...
Угорі блакитне і бездонне небо –
Усміхнулось сонце – сяє у росі.
Урожайне поле на ужинок жде,
Українці вірять у щасливий день.*

Висновки... Отже, майбутні вчителі повинні орієнтуватися на розмаїте використання абеткового матеріалу на уроках навчання грамоти, який знаходить своє застосування в процесі актуалізації, пояснення, закріплення знань, формування вмінь і навичок роботи зі звуковим та графічним складом української мови і допомагає першокласникам навчатися.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вашуленко М. С. Навчання грамоти в 1 кл. : посіб. для вчителя / Микола Самійлович Вашуленко. – К. : Освіта, 2002. – 176 с.
2. Весела абетка / упорядник Любов Євдокимівна Ярешко. – Чернівці : Десна, 1992. – 80 с.
3. Деркач Н. І. Навчання грамоти : [навч.-метод. посіб. для студ., учит.] / Ніна Іванівна Деркач. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. – 112 с.
4. Зміст, дидактичні структури та методичне забезпечення уроків у початкових класах (психологічні та педагогічні аспекти) / за ред. проф. Галини Павлівни Коваль. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. – 192 с.
5. Мандрівка алфавітом / укладач Леся Вознюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. – 112 с.
6. Паладій Я. Абетка з історії України / Ярослав Паладій. – К. : Пам'ятки України, 1993. – 60 с.
7. Савчук Л. Абетка: Вірші для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку / Людмила Савчук. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 32 с.
8. Сапун Г. М. Уроки навчання грамоти (письмо та розвиток мовлення) / Галина Михайлівна Сапун, Малія Орестівна Пачапинська – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. – 136 с.

Анотація В.А.Филинюк

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи з азбучним матеріалом на уроках обучення грамоте

Стаття посвячена процесу підготовки майбутніх учителів до роботи з азбучним матеріалом во время обучения грамоте. Проанализированы критерии отбора такого дидактического материала в соответствии с образовательными целями, местом и методическими приемами работы с текстами азбук.

Ключевые слова: *підготовка майбутнього учителя, обучение грамоте, азбучний матеріал.*

Summary
V.A.Filiniuk

Preparation of the Future Primary School Teachers to the Work With Alphabetical Material at Literacy Training Lessons

This article is devoted to the process of preparing of future teachers to the work with alphabetic material due to the different educational aims. Several criteria of ABC text selection are analyzed, the place and methodical usage of such material is enlightened.

Key words: *preparing of future teachers, literacy training, and alphabetic material.*

Дата надходження статті

„9” вересня 2008 р.

УДК 39/477:37.036

В.І.ФОЛЬВАРКОВА-ПЛАХТІЙ,
кандидат педагогічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Сучасне дитинство і засоби масової інформації

В статті досліджуються методи і прийоми вивчення стану моральності підростаючого покоління.

Ключові слова: *дитинство, засоби масової інформації, мораль, моральна свідомість, методи і прийоми дослідження.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Отримавши виклик побудови нової України, важливо не просто зберегти її географічну єдність, але збагатити ідеалом і духом, оживити її душею, бо справжня держава не може існувати без духовних і культурних цінностей, основоположною засадою яких є повага до людської гідності. Ця висока мета може бути досягнута лише спільними зусиллями усіх поколінь, але в авангарді має постати молоде покоління, свідоме своєї високої цілі. Адже у сьогоднішньому світі молоді, як ніколи раніше, відкрилось багато шляхів для самореалізації. В економіці, політиці переваги надаються молодим людям.

Саме тому діти і підлітки прагнуть швидше подорослішати, а дорослі бажають якнайдовше залишатися молодими. Усе це було б гарною ознакою прогресу у суспільстві, яке через якісні зміни іде до високої мети, коли б не пов'язувалось із бажанням вийти за рамки закону, моралі, бажанням шукати сильні емоції й небезпечний досвід. Звідки це бажання? Що штовхає юнь на пошук небезпечних пригод? Де коріння небезпечних та позбавлених сенсу життя пригод?

Ми, дорослі, самою природою і, звичайно, власним життєвим досвідом покликані захистити дитячий світ. Світ у якому, як у казці, немає місця для зла. Звідки ж вповзає у свідомість дитини, підлітка, юнака насилля, сексуальні збочення, шкідливі звички тощо. Відповідь одна: з недосконалого дорослого життя. Ще років п'ятдесят тому світ і можливості дітей та дорослих кардинально відрізнявся. Діти мали цілий ряд обмежень щодо участі у житті старших членів сім'ї, громади. Нині дуже швидко вводять „малих” у дорослу сферу. У світ, де чітко визначено критерії не тільки прекрасного і розумного, а й потворного, ганебного. У цьому беруть участь батьки, учителі, а найбільше – найсучасніші вихователі – засоби масової інформації.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Фундаментальні ідеї морального розвитку особистості розроблялися Л.Виготським, Л.Кольбергом, І.Коном, Я.Корчаком, А.Макаренком, Ж.Піаже, Г.Песталоцці, Ж.-Ж.Руссо, В.Сухомлинським, С.Якобсон та ін.

Важливий вклад у розробку теоретичних і прикладних проблем формування моральності учнів, зокрема її ціннісної, емоційної та когнітивної сфер, внесли праці Л.Артемової, І.Беха, Л.Божович, М.Боришевського, А.Дем'янчук, М.Дригус, А.Кириченко, Б.Кобзаря, О.Кононко, В.Кузя, В.Лугового, І.Мар'єнка, Л.Масол, Н.Монахова, Л.Рувинського, М.Сметанського, О.Сухомлинської, М.Ярмаченка та ін.

Питання моральної поведінки як практичної сторони моральної свідомості вивчали І.Каїров, Н.Крутов, В.Оржеховська, Т.Поніманська, Я.Рейковський, Н.Рибакова, Є.Суботський.

Соціальні аспекти цієї проблеми розкриті в працях С.Анісімова, К.Войтили, А.Гусейнова, О.Дробницького, В.Малахова, В.Овчиннікова, О.Титаренка, А.Тонких, К.Шварцман та ін.

Проте вплив на моральність дітей та молоді засобів масової інформації, відеопродукції та комп'ютерних ігор досліджені недостатньо. Тому автором статті проведено дослідження факторів впливу на моральний розвиток сучасної дитини та змісту ідеалів, які вибирають для себе сучасні діти.